

נאמנגב

ביטאון נאמני מחוז דרום, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

גיליון מס' 19 ט' טבת תשע"ח, 27 דצמבר 2017

"בובלה"

משוריין סנדוויץ', נבנה במסגריית קיבוץ גלאון, גויס בשנת 1948 לחטיבת גבעתי והשתתף בקרבות יפו, בקרבות על משטרת עיראק - סואידן (מצודת יואב) ובפינוי פצועים לבאר טוביה

דבר היו"ר

נאמני שימור בדרום הארץ

השלום והברכה!

התכנסות ועדת דרום בקיבוץ צאלים מזמנת לנו עיסוק בשתי שאלות מרכזיות בתחום המורשת והשימור בארץ בכלל ובדרום בפרט. העניין הראשון הוא שימור המורשת בהתיישבות העובדת, המושבית והקיבוצית. ההתיישבות בדרום הארץ, שהיתה חומת מגן במשך דורות רבים ובמאבק על גבולות המדינה ועיבוד האדמה הצמיחה אתרי מורשת מפוארים, שאחדים מהם אף עומדים בשורת הראשונה של אתרי המורשת במדינה. יש ולעיתים מורשת הקרב מאפילה על מורשת חיי היום-יום של המתישבים העוסקים באחזקת הקיים תוך התמודדות בלתי פוסקת עם איתני טבע, תנאי אקלים ומגבלות חברתיות וכלכליות.

לצד שימור המורשת הלאומית שמספרים אתרים שונים ברחבי הדרום, שומה עלינו למקד את עשייתנו בשנים הבאות גם בשימור המורשת האזורית והמקומית בהתיישבות באשר היא ואף בהתיישבות העובדת הנתפסת לעיתים, כמובנת מאליה. לכל יישוב באשר הוא "סיפור מקומי" בעל ערך, ראשית לכל למתיישבים עצמם. לאחר שמפששים בסיפור, נדמה כי יש כאן גם עניין ברמה הארצית והלאומית. נמשיך לספר את סיפורנו באשר הם, על מנת להזכיר ולזכור.

העניין השני שמזמן המפגש בצאלים הוא מקומם של האספנים הפרטיים באשר הם כולל בהתיישבות העובדת. כל אספן ותחום התעניינותו שצמח מנטייה אישית, אולם יש בכל אחד מהם להאיר את עינינו באנדקוטה היסטורית, בפרק מיוחד בה ולעיתים אף בשכבה רחבה בהיסטוריה. אספנים, כגורמים פרטיים, נדחקים לעיתים שלא בצדק, לשולי התודעה הציבורית והם יעד למספר מצומצם של חוקרים בעלי עניין. נדמה כי חובתנו להעצים אספנים אלה ולהביא את דברם ואוספיהם לידיעת הציבור, להעלותם על מפת התיירות ולהדגישם כחלק מהרצף ההיסטורי.

בהזדמנות זו אני קורא לנאמנינו בנגב, לסייע לנו לחשוף אספנים מסוגים שונים על מנת להעלותם על מפת המורשת. ברכות מקרב לב לאספנים, שומרי המורשת היומיומית הפותחים את אוצרותיהם וליבותיהם לציבור המתעניינים.

תחזקנה ידיכם!

ד"ר אבי ששון

יו"ר ועדת באר שבע ודרום

הביטאון יוצא לאור על ידי ועדת מחוז באר שבע ודרום של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
עורך ראשי ועיצוב: עפר יוגב
עורך מדעי: ד"ר אבי ששון
הגהה: דן גזית
חברי המערכת: ד"ר אבי ששון, גד סובול, דן גזית, עפר יוגב
כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
ג'ו אלון קיבוץ להב
טלפון: 052-7271041
ofer@shimur.org.il

לציבור הנאמנים שלום

לוח השנה הגרגוריאני 2018, מביט בגאווה על עמיתו מאשתקד המונח בפח ההיסטוריה ולנו לא נותר אלא לתהות, איזו היסטוריה יותר למחליפו ב 2019.

ביום ג' 31 באוקטובר 2017, נחנך בבאר שבע מוזיאון האנו"ק בטקס מרשים, בבית העלמין הבריטי. יום זה הינו יום חג לעיר - יום בו הצבא הבריטי כבש את באר שבע, או יותר נכון מה שכולם זוכרים - דהרת חיל הפרשים האוסטרלי לתוככי העיר, באחד מקרבות הפרשים האחרונים בהיסטוריה. בהזדמנות זו נחנך מוזיאון האנו"ק הצופה על בית העלמין- מוזיאון מרשים ומאלף.

ההתרגשות נדדה לקיבוץ גלאון, שם מצאנו את 'בובלה', המשוריין מ-48 אשר בשבעים שנותיו האחרונות זרק חלודה באבריו - רשמנו כי ראוי לשמרו; ביקרנו את ידידנו מימים, מגדל הפיקוח בכנף חצור הותיק מ'בובלה', אשר אף הוא זרק סדקים בחלציו - רשמנו כי ראוי לשמרו: "כמרכז מורשת המתאר את תולדות הכנף והרוח אשר שרתה"; חווינו מספר פעמים את פיתוליו נוראי ההוד של 'מעלה עקרבים' ולמדנו כי אין לו אבא - רשמנו כי ראוי לשמרו כפי שהוא וכדאי שלא יישאר יתום; התחלנו לשקם את מבנה תיאטרון הבובות השייך לתיאטרון הפרינג' בבאר שבע; בחרנו קבלן לאתחל את שיקום צריף חצרים, בו יסופר סיפורו של קיבוץ חצרים; מוזיאון המים בקיבוץ ניר עם ובית בורוכוב (אגב, 100 שנה למותו) בקיבוץ משמר הנגב ממתינים לאור ירוק (אורו הבוהק של התקציב), כדי לאתחל את שימורם; סקר מועצתי נוסף הסתיים והוגש למועצה האזורית אשכול. בעקבות הסקרים המועצתיים, מוקמות ועדות שימור, היוצרות רשימות שימור, המביאות את בשורת אתרי המורשת לציבור - ובא גואל לציון; מפעלי ים המלח, החלו בביצוע תשתיות באתר מחנה חברת האשלג, קבלן המועצה לשימור, יחל בקרוב להמשיך את שיקום ושימור חדר האוכל במחנה; בבאר רוחמה, התבלו חגורות ההנעה של מתחם מנוע ומשאבת הבאר - רן חדוותי, דאג להחליפם והבאר שואבת לתפארה.

תכנית העבודה 2018 הוגשה, מכך שעבודה רבה ופורה מצפה לנו.

יפגש אם כן, ביום שני 1 בינואר 2018 במפגש הועדה בקיבוץ צאלים.

עד כאן לקט פאה ושכחה
יוגב עפר מנהל המחוז

בקרו אותנו באינטרנט
המועצה לשימור אתרי מורשת ישראל
מחוז דרום
<http://www.shimur.org/%D7%A8%D7%93%D7%A8%D7%95%D7%9D>

ועדת השימור הציבורית
באר שבע ודרום
נאמנים יקרים הנכם מוזמנים למפגש הועדה בקיבוץ צאלים
יום שני י"ד טבת תשע"ח 1 ינואר 2018
נפגשים במגרש החנייה של חדר האוכל
בשעה 16:30

על סדר היום

- סיור במוזיאון מורשת צאן בחל, אוסף יצירות והטבעות מדליונים בהדרכת בועז קרצ'מר מנהל המחוז

התכנסות לדיון אחר הסיור

- מנכ"ל המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל - עמרי שלמון
- סיכום קצר לפעילות 2017 במחוז - ד"ר אבי ששון ועפר יוגב
- מוזיאון אוספים - מצגת גואל דרור, אוסף הצלמניה באר שבע ושחה פתוחה נושא

נא אסרו תרומתכם בטלפון: 052-7271041 או בדוא"ל: ofer@shimur.org.il
מפגשים לראייתכם

ד"ר אבי ששון
י"ר ועדת דרום

עפר יוגב
מנהל מחוז דרום

בית העם הנטוש במושב ביצרון

פגישה שהתקצרה בסמוך למושב ביצרון, העניקה לי רבע שעה פנויה וזה מה שהספיק כדי לקפוץ ולראות את בית העם הנטוש. לעומת הבתים הקטנים בולט בית העם הודות לגודל אולם הבמה וגם הודות לצמחייה העשירה והמטופחת שעוטפת אותו. לצידו מדשאה גדולה עם גבעות קטנות שבראש אחת מהן אנדרטה ובראש אחרת גן.

550 מושבים הכיל האולם שנחנך ב-1962 בתכנון האדריכל אריה לוי. בית העם הפסיק את פעילותו, כמו מרבית בתי העם במושבים, בתחילת שנות ה-80. האולם הענק פרוץ ורק להקות ציפורים מאכלסות אותו. המושבים נותרו במקומם והתקרה המרשימה המורכבת מלוחות עץ מתפוררת מעל.

במוצ"ש אחד בחודש דצמבר 1962 פתח בית העם ע"ש דן פינס במושב ביצרון את שעריו לתושבים ולשכנים. היה זה טקס גדול ומיוחד היות ובני המושב ציפו זמן רב להשמת הבניין שהקמתו התארכה. כבר ב-1958 הושלם חלקו הראשון שכלל אולם התכנסות קטן מתחת לבמת המופעים של האולם הגדול והוחל בפעילות מצומצמת.

למרות שמדובר בסך הכל במושב קטן שציין 27 שנה להקמתו, האירוע משך אליו אורחים רבים, עיתונאים, סופרים ואנשי ציבור. דן פינס שעל שמו נקרא הבניין היה פעיל חברתי ומזכיר תנועת "החלוץ" ברוסיה שעודדה עלייה לארץ ישראל. רבים מחברי ביצרון היו חבריו של פינס מכפר הולדתו ברוסיה ולכן אולי זו גם הסיבה שהוא היה זה שהעניק ליישוב את שמו. פינס היה דמות מרכזית במערכת העיתון "דבר", מה שמשך את כל הברנז'ה לאירוע שבמהלכו נישאו נאומים על ידי שורה של דוברים שדיברו בשבחו. לאחר מכן הוקרן "עץ או פלסטיין", הסרט התיעודי שאורי זוהר היה בין יוצריו והופק באותה שנה.

הבניין המרשים כולל אולם גדול, עם מגדל במה שמאפשר להעלות הצגות מהתיאטראות הגדולים. מתחת לבמה אולם התכנסות קטן ששימש בין השאר כספרייה ומועדון, חדר חוגים ובשלב מסוים גם כבית כנסת עד

שנבנה בית כנסת קבוע. לבד ממגדל הבמה הגדול והבולט שפסים אנכיים צבועים באדום חוצים אותו לכל גובהו, כולל הבניין גם שתי מבואות כניסה, אחת בחזית הצפונית ואחת מרשימה יותר בחזית המזרחית.

תרצה שמרכזת את כל הזיכרונות של ביצרון סיפרה לי שאת החתונה שלה ערכו ביום רביעי ולא ביום שלישי כפי שרצו ההורים כי זה היום של "פעמיים כי טוב". הסיבה לשינוי היתה העובדה שבביצרון לא התחתנו בימי שלישי, חמישי ושיבת כי באותם ימים הוקרן בבית העם סרט.

באולם היו 550 מושבים (בביצרון

בשעתו גרו 500 איש) והיא זוכרת שבכל סרט, הצגה או הופעה לפחות 400 מושבים היו תפוסים בתושבי ביצרון, תושבי מושבים שכנים וגם בחיילים שהגיעו מבסיס חיל האוויר הסמוך. "לא הייתה אז טלוויזיה וכולם הלכו לסרט". חוץ מסרטים הופיעו על במת האולם אמנים כמו להקת הנח"ל, שלישיית גשר הירקון, הגשש החיוור, מירי אלוני, שייקה אופיר וגם יוסי בנאי.

1964: הכניסה הראשית לבית העם – חזית מזרחית : ארכיון ביצרון

בחזית המזרחית כניסה מקורה לבית העם ומשרדים וחדר מקרין
בקומה העליונה: מיכאל יעקובסון

פיתוח הנוף הוא חלק בלתי נפרד מסביבת בית העם. חורשה גדולה משיקה לאולם מדרום, מצפון יש גן עם שיחים ועצי צל וממערב יש רחבה מרוצפת ומדשאה גדולה התחומה בבריכת השחייה, באנדרטה לזכר 11 חללי ביצרון שהוקמה ב-1976 ובגן נוי עם מתקני שעשועים.

הגן קרוי "גן אבי" על שמו של אבי אוזילבסקי, חייל תושב ביצרון, שב-1951 נרצח כאן על ידי פטר שטיין, חייל שאיבד את שפיותו ויצא

למסע הרג באזור. ביום ה-30 להירצחו התאספו כאן חברי ביצרון ונטעו את הגן.

האדריכל אריה לוי (1924-1968) עבד באותה עת במחלקה הטכנית של תנועת המושבים והתמחה בתכנון במושבים. לוי תכנן לפחות שני בתי עם נוספים אחד בכפר הס שבשרון ואחד נוסף בכפר ורבורג הסמוך לביצרון.

"כניסת הטלויזיה לבתים, בתחילה לאחדים ואחר כך לכל בית בישראל גרמה לקולנוע לאבד מיוקרתו וזו הסיבה העיקרית לסגירת אולם הקולנוע בשנות ה-70 הראשונות", מספרת תרצה את הסיפור הקבוע, "ומאז אינו פועל ונעזב".

עם הפסקת הפעילות באולם הגדול נעלו את דלתותיו והותירו אותו על כך ציודו, למעט מקרן הסרטים הגדול שהוצא מחדר המקרין והוצב ברחבה שבחזית האולם שם הוא ניצב עד היום. החלק היחיד שממשיך לפעול בבניין הוא אולם התכנסות קטן המצוי בקומה התחתונה שמתחת לבמה ומנצלת את הטופוגרפיה הטבעית. כאן מתקיימים אספות כלליות ואספות וועדות שלחברי המושב, מועדון גמלאים, מסיבות קהילתיות ומשפחתיות וחוגים.

הבניין הגדול הולך ומתפורר ובינתיים אין כל תכנית להשמיש אותו מחדש, לשנות את ייעודו או להרוס אותו. הוא נותר אנדרטה אילמת ומרהיבה לזכר תרבות וקהילה..

מתוך הבלוג חלון אחורי - אדר' מיכאל יעקובסון

הוצאת המקרן לרחבה הובילה להריסתו: מיכאל יעקובסון

תגובה לכתבה מהגליון הקודם

(דוד טוביהו - הבונה גדול של באר שבע : ד"ר חנינא פורת)

שלום רב,

אני קורא בעיון את כל הגליונות וכך גם קראתי את הגליון האחרון שצורף למכתבך ב-13 באוקטובר. הרשימה העיקרית שנושאה הוא ראש העיריה הראשון – דוד טוביהו ז"ל, מעניינת ומפורטת, אלא שמצאתי בה קצת אי דיוקים, בנושאים הנראים לי מהותיים, והשמטות. דוגמה – הרעיון של "עיר גנים" בא מראש הממשלה בן גוריון, שלפי מה שזכור לי, דאג לכך שבעוד שכל התכנון בארץ היה מופקד בידי משרד הבינוי והשיכון, תכנון באר שבע היה במשרד ראש הממשלה. באר שבע ו"עיר גנים" הם צירוף מוזר, שניתן לראותו את הכוונה המסתתרת היא למנוע מבאר שבע להיות עיר מרכזית הנותנת שירותים, אלא שמירתה כישוב כפרי, ובכך למעשה למנוע מתן שירותים, ובמיוחד שירותי המדינה ומוסדותיה, בבאר שבע ובסביבתה. בית משפט מחוזי הוקם בבאר שבע רק בשנת 1965, שנתיים לאחר שכן גוריון עבר למעשה לאופוזיציה.

ענין אחר שחסרים בו פרטים וגם הפרטים שישנם אינם מדויקים – הוא הקמת בית החולים. בשנת 1949 הוקם בבאר שבע בית חולים הדסה ע"ש יסקי, ברח' ההסתדרות, ביוזמתו של מנהל הדסה אז, פרופ' עלי דייזיס שהצליח לגייס תרומת נכבדות למטרה זו בארה"ב, ובאישורו של קצין רפואה ראשי של צה"ל, ד"ר שיבא, חרף התנגדותו של ראש הממשלה שאף סירב להגיע לטקס הפתיחה (בידי צילומים מטקס הפתיחה, בו בולטת העדרותו של בן גוריון למרות המושב שנשמר עבורו). לאחר מספר שנים, כאשר ההסתדרות המדיציניית הדסה החליטה להעביר את בתי החולים שלה, מלבד את בית החולים הדסה בירושלים, לרשויות מקומיות או לגופים אחרים, (דוגמת בית חולים הדסה בתל אביב שהפך להיות ביי"ח עירוני), עיריית באר שבע לא הסכימה לקבל את בית החולים הדסה בבאר שבע, שהוצע לה ללא תמורה. רק לאחר מכן, עקב הצרכים והמצב הבטחוני כשהורגש הצורך בבית חולים מרכזי וגדול בבאר שבע, שיהיה בית חולים כללי (ולא "בית חולים הסתדרותי" גם אם הבעלות עליו תהיה לקופת החולים של ההסתדרות הכללית) החלו המגעים להקמת בית החולים, בתרומה נכבדה של מיליון דולר שנתן איגוד תופרי בגדי הנשים בארצות הברית בראשו עמד דוד דובינסקי בשנת 1955. אז החלו בתכנון להקמת בית החולים שנפתח בשנת 1959, חרף התנגדותו של בן גוריון. בית החולים נקרא על שם איגוד בגדי הנשים. מסביבו

הוקם בשלבים שונים מרכז רפואי הקרוי על שמו של סורוקה, הכולל את בית החולים הממשיך לשאת את שמו המקורי, בהתאם לתנאי התרומה. פרטים על כך ניתן לקבל מפרופ' שפרה שורץ וכן לקרוא בספריה על תולדות הרפואה בארץ.

בברכה,

פרופ' דוד א' פרנקל

שער בית החולים הדסה
(כיום רחוב ההסתדרות): ארכיון טוביהו

סיפור של רכבת בית החולים על הגשר הטורקי בבאר שבע 1916

בי"א אייר תרע"ו (14 מאי 1916) קיבל יעקב אפטר, "מנהלה" של קופת החולים של פועלי יהודה (כיום שרותי בריאות כללית) הודעה בהולה מהפועל דוד פיש מבאר שבע.

"אם בית החולים פה בבאר שבע חשוב בשבילכם, אם אינך חפץ שהחברים החולים יתגלגלו מתחת לעגלות חולים בכל מיני מחלות ולבסוף אם אינך חפץ להמיט חרפה עלינו בכלל... אם כבוד הפועלים יקר לך כדי שלא יצטרכו להגיע לפשוט יד (במובן ממש).... אז תשלח תכף ומייד כסף בשביל קופ"ח.... תמהר בשביל שלא תאחר...." (המקור: ארכיון קופת חולים מכון לבון)

קריאתו של דוד פיש באה בעקבות התפשטותן של מגיפות החולירע וטיפוס הבהרות באזור באר שבע בראשית 1916, אשר פגעו קשות בתושבי האזור כולל פועלי הכפייה היהודים, "גדודי העמאלייה", שגויסו על ידי השלטון הטורקי לשמש כחוטבי ומנסרי עצים לצרכי הסקה כחלופה לפחם עבור קטרי הרכבת ולצרכי הקמת גשר הרכבת בבאר שבע בעת מלחמת העולם הראשונה (1914-1918).

הפועלים אשר חיו בתנאי תברואה ירודים, נפלו ומתו תוך כדי עבודה מבלי שהשלטון הטורקי יעשה דבר. מכובדים טורקיים, אנשי צבא או ראשי שבטים בדווים שחלו, אושפזו בבית החולים שניפתח בעיר (היום מוזיאון המדע לילדים קראסו בעיר העתיקה) והופעל בסיוע יחידת

הגשר הטורקי עם סיום בנייתו 1916: ארכיון טוביהו

הרפואה של הצבא הגרמני שחנתה באזור. אלא שגם תנאי האשפוז בבית החולים היו ירודים והתמותה הייתה גבוהה מאוד.

משה צ'רקסקי אחד מפועלי הכפייה סיפר כי "עם חשיכה היו מופיעים על פני הערבה צללי אדם...אלה היו חולי הטיפוס האומללים מן האוהלים...שקמו על רגליהם בכוח רצון החיים שבאדם וביקשו להם מפלט לבל יובאו לבית החולים, זה הבית אשר כל באיו לא יצאו ממנו אלא באלונקות לבית הקברות..." (אילן גל פאר, ארכיון טוביהו, אבי"ג). כזה היה גם מצבם של פועלי הכפייה הארמנים שגויסו אף הם לגדודי העמאלייה.

ויעקב אפטר אכן יצא לפעולה, בבאר שבע היו באותה עת 83 פועלי כפייה יהודים שגויסו על ידי הטורקים להשלמת בניית הגשר הטורקי (כן, הוא ניבנה על ידי פועלים יהודים, קבלני משנה יהודיים, מיכאל ארלך ואליהו ינובסקי, ומהנדס יהודי, ברוך קטינקא).

"הסתדרות פועלי יהודה" בהנהגתו של ברל כצנלסון, ייסדה כבר בדצמבר 1911 שרותי עזרה רפואית לפועלים, "קופת החולים של פועלי יהודה" שסיפקה שרותי עזרה רפואית על בסיס תשלום חודשי לכל הפועלים ובני משפחותיהם. אלא שסניפה הדרומי ביותר של הקופה היה בראשון לציון, שם פעל גם חדר חולים לשעת חרום. פועלי באר שבע חברי הקופה שגויסו לעבודות כפייה, היו למעשה ללא עזרה רפואית סדירה.

על מנת לבחון את המצב ולפעול מיידית לארגון עזרה רפואית לפועלים בבאר שבע, ביקש אפטר מאברהם הרצפלד שסייע לו בניהולה של קופת החולים של הפועלים (הניהול היה בהתנדבות וללא שכר) - ללכת לבאר שבע ולארגן עזרה רפואית לפועלים. והרצפלד אכן הלך רגלית לבאר שבע כמשמעו, כי תחבורה לא הייתה ורק בחלק קטן של הדרך הזדמן לו, לדבריו, טרמפ על עגלה. עם הגעתו לבאר שבע, הבין הרצפלד כי יש לפעול מיידית לארגון עזרה רפואית מתאימה לעשרות הפועלים החולים.

הרצפלד, מראשי תנועת הפועלים בארץ ישראל, היה אדם יצירתי במיוחד שלא אחת הוביל לפתרונות לא שיגרתיים, כוחו היה רב במיוחד במצבי חרום. ללא רקע כל שהוא ברפואה, הוא הבין כי יש לבודד את הפועלים החולים מהבריאים, כי אין לסמוך על הרופאים הטורקיים, כי אי אפשר יהיה לפנות את כל הפועלים החולים לראשון לציון מהעדר אמצעי תחבורה נאותים וכי יש לחפש פתרון מקומי ולארגן עזרה רפואית מתאימה. והפתרון אכן נמצא אל מול עיניו.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה החלו הטורקים בהרחבת מסילת הרכבת מבאר שבע דרומה, הרחבה שכללה הקמת גשר רכבת והמשך סלילת המסילה לכיוון סיני וזאת כחלק מהתכנית האסטרטגית לכיבוש מצרים שהייתה אז תחת השפעה בריטית. בהנחת המסילה מכיוון ירושלים דרומה הוחל בשנת 1915 ותוך שנה הגיעה המסילה עד לבאר שבע. בניית הגשר הייתה – כאמור – חלק מהתכנית הגדולה. היותה של תחנת באר שבע התחנה האחרונה, והשבתתה של הרכבת בגלל המלחמה, הובילה לכך שקרונות רכבת רבים עמדו על המסילה ללא שימוש. בסיועם

בית החולים למגפות החולירע וטיפוס הבהרות: ארכיון טוביהו

של קבלני הגשר היהודים מיכאל ארליך ואליהו ינובסקי, קיבל הרצפלד אישור להפוך את קרונות הרכבת הנטושים שעל המסילה לבית חולים לפועלים חולי טיפוס הבהרות והחולירע היהודים. בנוסף, הוא יצר קשר עם יחידת הרפואה הגרמנית שחנתה באזור, בה שרתו גם רופאים יהודים, וגייס אותם בהתנדבות לטפל בפועלים היהודים החולים שאושפזו בקרונות הרכבת הנטושים. יחידת הרפואה הגרמנית שמנתה כ-200 איש באה במיוחד לאזור על פי בקשתו של הצבא הטורקי על מנת לסייע בהתמודדות עם המגיפות. בראש היחידה עמד רופא יהודי, פרופ' ישראלס. את הפועלים שמצבם היה הקשה ביותר, הצליח הרצפלד לפנות בעגלה לבית החולים של ד"ר מזי"א בראשון לציון.

ברוך קטינקא, מהנדס הגשר, סיפר לימים כי סיפק ליחידת הרפואה הגרמנית בראשות ישראלס עצים להסקה ולחימום מים, בגניבה, מתוך מאגר העצים של הרכבת ובתמורה רופאי היחידה טיפלו בפועלים היהודים החולים. רופא יהודי נוסף שסייע לטפול בפועלים החולים היה ד"ר בוריס בנימיני, רופא החטיבה הטורקית שחנתה בעיר.

במקביל לאשפוזם של הפועלים החולים בקרונות הרכבת, שכר הקבלן ארליך שני חדרים בעיר לאשפוזם של החולים הקשים יותר. היות והעבודה על הגשר שבתה בגין המגיפות, שימשו ארליך ושותפו ינובסקי כ"אחים המטפלים" של הפועלים. בסמוך לחדרים הקים ארליך חדר אוכל, שירותי רחצה וגם דאג לקבורת המתים. בית החולים של הפועלים היהודים בקרונות הרכבת פעל ברצף כחודשיים עד שהמגיפה נעצרה. חלק גדול מהפועלים שנותרו בחיים ברחו מבאר שבע כשמצבם הגופני אפשר זאת, למרות הסיכון שיענשו אם יתפסו על ידי הצבא הטורקי. בקיץ 1916 נותרו בבאר שבע רק 17 פועלים יהודים מכלל 83 הפועלים שגוייסו בכפייה בראשית השנה.

והרצפלד, אחרי שראה כי הפתרון שאלתר לטובת הפועלים החולים פועל כשורה, חזר לראשון לציון והמשיך לסייע בהתנדבות בניהולה של קופת החולים של פועלי יהודה.

ומה באשר לגשר הטורקי, עם תום המגיפה, חזרה הבנייה לתנופתה הקודמת, ובניית הגשר הושלמה באוגוסט 1916, תוך שנה בלבד מראשית בנייתו. הגשר שמחזיק מעמד עד עצם היום הזה, עמד גם בהפצות הצבא הבריטי על תחנת הרכבת ועל העיר באר שבע בשנת 1917 זמן קצר לפני כיבושה בידי צבאות הגנרל אלנבי.

לימים, בית החולים לחולי טיפוס הפך למוזיאון המדע לילדים, תחנת הרכבת שופצה והפכה למוזיאון ולמרכז פעילות תרבותית בעיר, הגשר הטורקי עומד על כנו שריר וקיים כאילו נבנה אתמול ומגיפות טיפוס הבהרות והחולירע כבר אינן מגיעות לאזור.

על שמו של הרצפלד שהמשיך לעשות "נסים ונפלאות" בתנועת העבודה - הוקם בית החולים הגריאטרי הרצפלד בגדרה; שמש של ארליך, קטינקא וינובסקי, בוני הגשר הטורקי שטיפלו בפועלים היהודים בעת המגיפות, נשכח - וחבל. כתבה זו באה, אפוא, להזכיר במעט את פועלם ויוזמתם ואת סיפור המעשה מציל החיים של אשפוז פועלים בקרונות רכבת נטושים.

פרופ' שפרה שורץ

2017 - גשר הרכבת הטורקי כגשר הליכה

2017 - מתחם הקטר בתחנת הרכבת הטורקית:
מנהלת העיר העתיקה

2017 - פארק קרסו למדע
בית החולים הטורקי

מעלה עקרבים – כביש ללא אבא

"מעלה עקרבים" הינו דרך תלולה ומפותלת בנגב הצפוני מדרום למכתש הקטן, קטע מכביש 227 המחבר בין כביש 206 (הדרך למפעל אורון) וכביש 90. התוואי נפרץ לראשונה כדרך סולינג בשנת 1927 על-ידי שלטונות המנדט הבריטי, כדרך ראשית לערבה בין משטרת הרוכבים בכורנוב (ממשית) למשטרת הרוכבים בעין חוצוב (חצבה). פיתולי הדרך (הסרפנטינות) יוצבו ונתמכו בעזרת קירות תמך בנויות- אבן. בשנת 1950 נסלל כביש אספלט על-ידי חיל ההנדסה במסגרת מבצע ערבה והוצבו החביות הנמצאות עד היום. בראש המעלה ניצבת אנדרטה בצורת צריח (סמל חיל ההנדסה הישראלי) שהוקמה לזכר המבצע. המעלה שימש כקטע חשוב של דרך הגישה לאילת וזאת עד לאירוע הדמים של 1954.

ב 17 במרץ 1954, חזר אוטובוס אגד מחגיגות חמש שנים להנפת דגל הדיו באילת. באוטובוס היו 11 נוסעים ו 4 חיילים כאבטחה. בשעת הצהרים, כשהאוטובוס טיפס במעלה הדרך, תקפה אותו קבוצת מחבלים. 11 מנוסעי האוטובוס נהרגו וארבעה ניצלו. טבח מעלה עקרבים, היה פעולת הטרור החמורה ביותר נגד ישראל מאז תום מלחמת העצמאות. הדבר הביא להרגשת דכדוך בארץ ומרכזי זעירא ויעקב אורלנד התבקשו לכתוב שיר להרמת המורל הלאומי ונולד - "שיר שמח".

בשנת 1955 נסגר הכביש ובמקביל נסלל כביש מעלה העצמאות במכתש רמון (כביש 40) כדרך הראשית לאילת. דרך מעלה עקרבים נפתחה מחדש למטיילים רק אחר מלחמת ששת הימים.

מצבו ההנדסי והבטיחותי של הכביש, אשר מלכתחילה נסלל בסטנדרטים ירודים ביותר, הלך והדרדר במהלך השנים בגלל מצב תחזוקה ירוד, עד אשר בשנים האחרונות נסגר בחלקו על-ידי משרד התחבורה והוכרז כ"כביש ללא אבא".

אוטובוס GMC משוחרר כדוגמת האוטובוס שהותקף במעלה עקרבים נמצא במוזיאון אילת: ויקיפדיה

מצב קיים - נתונים הנדסיים עקריים:

- ♦ אורכו של הכביש כולו 20 ק"מ, רוחבו האופייני כיום 5 מ' (משתנה בין 3.5 ל 6 מ').
- ♦ הכביש נעדר שוליים ומעקות בטיחות - והוא מאופיין ברובו בגיאומטריה אופקית ואנכית ירודים מאוד, לרבות קטעים מפותלים ביותר ובעלי שיפועי אורך גדולים.
- ♦ אין בו מרחקי ראות מינימאליים הדרושים לנסיעה בטיחותית אפילו במהירויות נסיעה קטנות מאד.
- ♦ מבנה השכבות שלו איננה תואמת את המקובל כיום בכבישים דומים.
- ♦ הכביש מתאפיין בבעיות ניקוז והגנה בפני שיטפונות קשות עד כדי ניתוקו מידי פעם בגלל ניקוזי שיטפונות.
- ♦ חלקו של הכביש עובר בתוך אפיקי ואדיות ובמספר נקודות הוא נחצה על-ידי נחלים בעלי אגני ניקוז גדולים.
- ♦ הכביש מתאפיין בעקומות חדות ו"פתאומיות" ומרכזו מתאפיין בסדרת עקלתונים לאורך רצוף של כ 4 ק"מ הנושקים ברובם לשפתה של תהום עמוקה.

רשות ניקוז ערבה מובילה מהלך לשיקום ושימור הכביש יחד עם, רשות ניקוז ים המלח, מועצה אזורית ערבה תיכונה, מועצה אזורית תמר, משרד התחבורה, נתיבי ישראל, רשות הטבע והגנים והמועצה לשימור אתרים. הוכנו פרוגרמה ותכנון ראשוני לשיקום הציר ופתיחתו בחזרה לתנועת מבקרים תוך פגיעה מינימאלית באופיו ההיסטורי. בהכנה תיעוד היסטורי לאתר.

"דרך מעלה עקרבים, הוכרה על ידי ממשלת ישראל כאתר מורשת הנדרש לשימור. לדרך ערך היסטורי משמעותי בתקופה הקדומה, בתקופת מלחמת העצמאות ובימים לאחר קום המדינה. לדרך ערך נופי ותיירותי ויש לה משמעות אדירה בפיתוח התיירות באזור הנגב המזרחי ובפרט בערבה".

עקרונות התכנון לשיקום הכביש:

1. תכנון כביש דו נתיבי, דו סטרי המאפשר תנועה בטיחותית על -פי כללי התכן ההנדסיים למהירויות נסיעה קטנות מאד ולנפחי תנועה קטנים.
2. חפיפה מקסימאלית עם תוואי הכביש הקיים, תוך הרחבתו במידת ההכרח כמפורט להלן.
3. הקניית רוחב לכל רוחב הכביש: מיסעת אספלט ברוחב 6.0 מ בתוספת הרחבות הכרחיות בקשתות אופקיות/סרפנטינות על פי כלל התכן; שוליים ברוחב 1.0 מ במקומות בעייתיים, (בעיקר בקטע הסרפנטינות של המעלה עצמו) ושוליים בצד אחד או ללא שוליים.
4. מהירות תכן נמוכה ביותר, 30 קמ"ש. בקטע הסרפנטינות של המעלה, הפחתת מהירות תכן לכדי 25 קמ"ש בלבד.
5. שימור המרכיבים הפיסיים של הדרך, ככל שניתן במסגרת סעיפים 1-3, לרבות שימור הסרפנטינות ושרידי קירות התמך של הכביש המנדטורי והחביות שלצידי הדרך.
6. מזעור חציבות בשולי הדרך למינימום הכרחי, בהתחשב בכללי התכן ההנדסיים ובצרכי ניקוז.
7. תיקון יסודי של נזקי שיטפונות שלא טופלו עד כה.
8. הקפדה רבה מאד על שילוט, תימרוור וצביעה בטיחותית על הכביש.

סרפנטינות מעלה עקרבים

נערכו מספר סיורים במקום, בהשתתפות הגורמים השותפים לשיקום מעלה עקרבים, נבחנו חלופות שונות ונכון לעכשו להלן זו ההחלטה לביצוע:

א. **קטע 1 וקטע 2** יהפכו לתנועה חד-סטריית בכיוון הירידה מצפון לדרום ויבוצעו פעולות הרחבה מקומית, מעקות, שיפור ניקוז, תיקוני אספלט וגיזום צמחיה בהתאם לצורך.

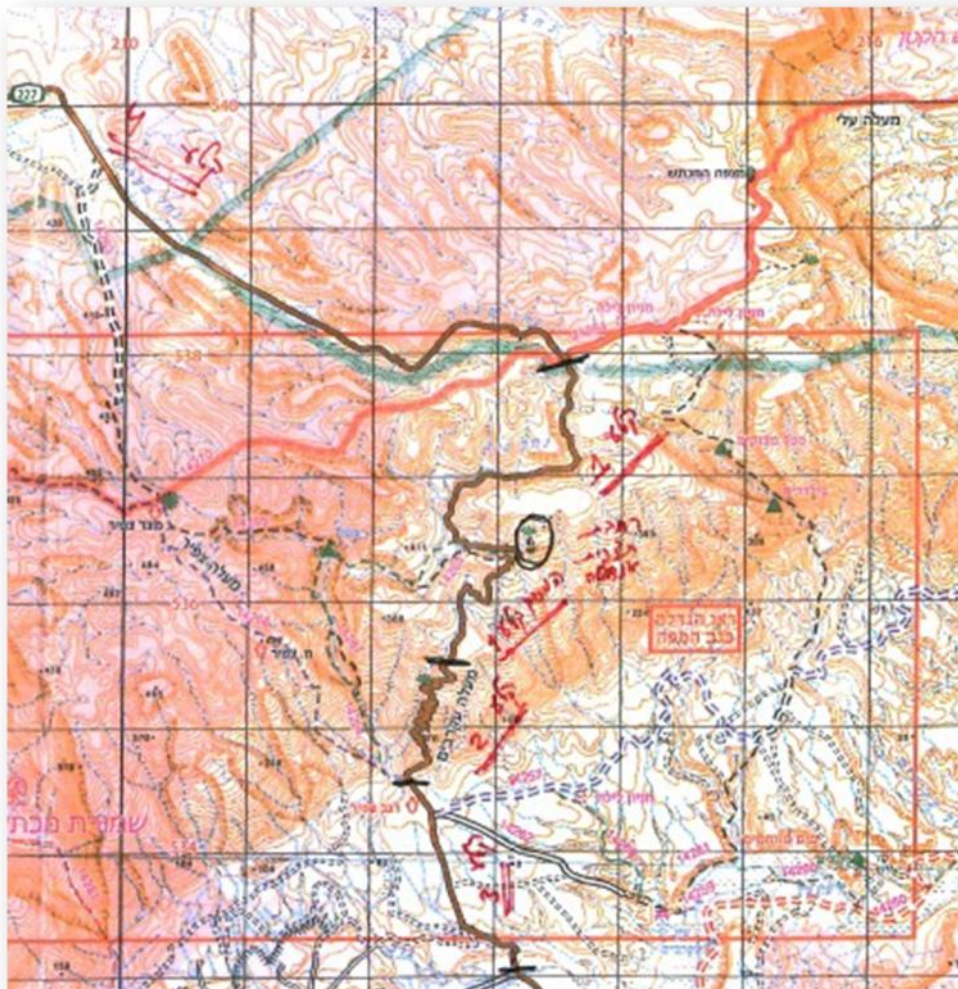
ב. **קטע 2** בסרפנטינות תיבחן אפשרות להורדת מהירות תנועה שלא תדרוש מעקות בטיחות*, יישארו החביות ויושלמו במקומות החסרים.

ג. **קטע 3** במקום הצר במיסעה - היא תורחב ותהפוך לתנועה דו-סטריית לאורך. לאורך קטע זה יבוצעו עבודות תיקוני אספלט ניקוז ומעקות במקרה הצורך.

ד. **קטע 4** התנועה תהיה דן-סטריית. הציר יורחב במקרה הצורך ויבוצעו עבודות תיקוני אספלט וגיזום צמחיה.

עפר יוגב ומתוך פרוגרמת רשות ניקוז ערבה תיכונה

* - חברת נתיבי ישראל ומשרד התחבורה, מתקשים נכון לעכשו על מעקות בטיחות בקטע זה.

מפת קטעי מעלה עקרבים

ראיון איציק שויקי – מנהל מחוז ירושלים

יליד ירושלים, בן למשפחה המתגוררת בירושלים מזה 12 דורות, נשוי לפנינה + 2; גמלאי צה"ל בדרגת סגן אלוף; בעל תואר שני בגאוגרפיה היסטורית באוניברסיטה העברית, תואר שני במדעי המדינה באוניברסיטת חיפה ותואר ראשון בלימודי ארץ ישראל מורחב באוניברסיטת בר אילן; בעל ניסיון בהנחיית מורשת הבנייה בירושלים; כותב מאמרים ועורך מצגות בדגש על ההיסטוריה והגאוגרפיה של ירושלים; מרצה במוסדות להשכלה הגבוהה בנושא שימור ירושלים.

16 שנה מנהל מחוז ירושלים, מוא"ז מטה יהודה (57 ישובים) מועצות מבשרת ציון, אבו גוש, קרית יערים ואיזור יהודה ושמרון.

ש - הגדר את תפקיד מנהל המחוז במועצה לשימור אתרים.

ת - מנהל המחוז, אחראי על המורשת הבנויה בכל מחוז ירושלים, מהמאה ה-18 עד ימינו אנו. דואג, מפקח ושומר שהרשויות יבצעו את נהלי השימור, דרך ועדות השימור בכל הרמות המקומיות ובמחוזיות. הנחלת נושא החינוך, פרסום, אירועים שנתיים ושילוט אתרים בכל הרשויות בגזרה.

ש - במי אתה נעזר לביצוע כל מטלות התפקיד?

ת - בירושלים, השימור יותר מורכב ומסודר. כשנכנסתי לתפקיד לא היתה מחלקת שימור בעירייה ונושא השימור היה לקוי בחסר למרות התקנה הרביעית שחוקקה ב-1991, באף רשות לא היתה ועדת שימור. נכון לעכשיו קיימת בעירייה מחלקת שימור המונה מעל 10 עובדים, כאשר אחת לשבועיים מתכנסת ועדת שימור (התכנסו מעל 200 ועדות), כשהיושב בראשה הוא ראש העיר ניר ברקת וזאת, בעקבות פרישת חברי קואליציה חילוניים מהעירייה, שאחד מחבריה שימש כיו"ר הוועדה.

בנוסף, בוועדה המחוזית יש רפרנט שימור וקיים יועץ חיצוני המתמחה בשימור, שבודק את התוכניות בעיר ההיסטורית. כשהגעתי למחוז לא היה תפקיד כזה ולכן הגשנו הרבה התנגדויות. היום השימור בירושלים הוא בבת-עניניהם של מחלקת השימור, יועצי השימור והמועצה לשימור אתרים. כיום המועצה לשימור מגישה התנגדויות לתכניות שועדת השימור מאשרת בניגוד לדעת.

בוועדת השימור העירונית, נמנים חברים חרדים ודתיים, אשר השימור הוא לא נר לרגלם והדיונים והויכוחים בין הם עם נבחר ציבור אשר מייצגים לפעמים את היזמים.

בירושלים קיימת למועצה לשימור וועדה ציבורית. יו"ר הוועדה הוא לוליק ישראל ממכון ירושלים. הוועדה מונה 60 חברים ומתוכם 30% אדריכלים ובעלי עניין בשימור. הוועדה מתכנסת רק לצורך מתן פתרון - כדוגמה: הקמת בניין הפירמידה בעיר או הצגת תכנית שימור במתחם מסוים. חלק מחברי הוועדה הציבורית יושבים כמשקיפים בוועדת השימור העירונית בהצגת תכניות וכו'.

מגדל הפעמון בבית היתומים שהקים יוהאן לודוויג שנלר, לימים מחנה שנלר

הדיונים בוועדת השימור העירונית פתוחים לציבור הרחב, למעט דיון פנימי והצבעה. לאחרונה, בהתאם לצו של האוצר מתחילת 2017, עיריית ירושלים והוועדה המחוזית שולחות למועצה לשימור הודעות על תוכניות, היתרים והקלות במבנים לשימור.

בירושלים קיימים כ- 9000 מבנים לשימור, ומתוכם מאושרים סטטוטורית לשימור מעל 50%. אולם, בהכנת תכנית המתאר 2000 (שטרם אושרה), השימור אושר במסגרתו הוגדרה העיר ההיסטורית, כאשר כל המבנים שנבנו עד 1948 - הינם לא להריסה וכל מבנה להריסה מקבל את אישור במחלקת השימור.

ש - באילו מבנים עצרת את ההריסה או את הפגיעה במבנה?

ת - המועצה לשימור - בהתנגדותה בשנים האחרונות - עצרה עשרות הריסות של מבנים לשימור שהוכנסו לקטגוריית שימור. כדוגמה: בית פרומין (הכנסת הראשונה), תחנת הרכבת ההיסטורית ומתחם שנלר, שבו המועצה לשימור דוחפת ושותפה בהקמת מוזיאון קהילות ישראל.

ש- איך אתה מנחיל את מורשת השימור לציבור הרחב?

מצגות "תרבות יום א"

ת - פרויקט "אמץ אתר" אמנם שייך לתחום מחלקת החינוך במועצה לשימור, אך נמצא בקשר עם רכזת החינוך של מנהלי בתי הספר. לדוגמה: בית הספר לאומנויות אימץ את תחנת הרכבת ההיסטורית והרכבת אימצה את בית הספר בסיומי שנה, תערוכות ואירועים מתקיימים במרחב התחנה.

אני מוזמן בהתנדבות וללא תשלום להרצאות בנושא ירושלים והשימור. כדוגמה: הרצאה בשבוע הבא במוזיאון הטבע - על שימור מחנה שנלר. העבודה בירושלים היא אין-סופית, אין רגע דל. אני מתחיל את העבודה ב-7 בבוקר ומסיים בערב באירועים ובהרצאות.

ש - אילו קשרי עבודה יש לך עם המדיה?

ת - מידי שבוע, המועצה לשימור בירושלים מופיעה במקומון של ידיעות ירושלים; כל נושאי השימור מעניינים את העיתונות והם פונים אלי. אחת לחודש יש ראיון ברדיו ירושלים. לאחרונה עלה נושא הקמת תחנת גלי צה"ל בירושלים על חשבון חלק ממוזיאון אסירי המחתרות, נושא שהתנגדתי אליו והוא ירד מהפרק.

ש - איך אתה מפיץ את סיפורי מורשת העיר והמחוז?

ת - מזה 7 שנים, מדי יום א', מחוז ירושלים מפיץ את "תרבות יום א" - בה מוצגות מצגות או אירועים בארץ ובעולם. המחוז פרסם עד היום 72 מצגות על ירושלים, המצגות נמצאות באתר המועצה לשימור. אני ממליץ להיכנס לאתר המחוז ולצפות במצגות. המצגת האחרונה היא על הגן הבוטני בהר הצופים.

ש - איך נראה לך חזון פעילות המועצה לשימור?

ת - אין חכם כבעל ניסיון – פתגם לא מקורי... הראיה שלי להתפתחות המועצה לשימור, שהיא חייבת לשנות את פניה. המועצה הוקמה לפני 32 שנה בחברה להגנת הטבע; ההתחלה היתה ביוזמה של שני אנשים, כאשר עם השנים המועצה צמחה וגדלה בכוח האדם, בפעילות הציבורית והכספית באלפי מונים. כוח האדם מונה עשרות רבות של עובדים, אנו מפעילים 10 אתרי מורשת. משרד המשפטים מנסה לבטל את העברת התקציבים לעמותות ומצב זה ייבש אתנו, לדעתי עלינו לשנות ולאשר למדינה להפיכתנו לתאגיד או רשות ציבורית ובכך לקבל תקציב יציב ורציף ולא כפי שקורה היום. אנחנו במועצה לשימור, דואגים למורשת הבנייה בארץ ישראל למען הדורות הבאים.

תודה לאיציק והמשך עבודה פוריה

ראיין: עפר יוגב

מחנה שנלר

מתחם בית היתומים הסורי הוא אחד האתרים ההיסטוריים המפורסמים והמורכבים בירושלים. במהלך השנים שימש כמחנה צבאי שפונה בינואר 2010. המתחם הוקם בית יתומים בשנת 1860 על ידי הגרמני לודביג שנלר, מיסיונר שנשלח מטעם ארגון שוויצרי לפעול בירושלים. כתוצאה מהטבח המחריד שערכו המוסלמים והדרוזים בנוצרי לבנון, נשארו לפליטה אלפי יתומים נוצרים ששוטטו מזי רעב וחסרי כל בכפרי הלבנון ועריה. שנלר, שהתגורר בירושלים ושימש כמורה בבית ספרו של הבישוף האנגליקני גונט, הנמצא בירכתי הר ציון, החליט בהשפעת הממשלה הגרמנית ובעידודה לייסד בית ליתומים האלה ומפאת "עינא-בישא", כינוהו בשם "בית היתומים הסורי". אולם השם שדבק במוסד היה ונשאר "שנלר" על שם מייסדו הדינמי שהיה פדגוג מעולה ומטיף מזהיר.

מבנה אבן מלבני ענק בן 4.700 מ"ר, בעל שלוש קומות ושתי חצרות פנימיות. הכיל חדרי לימוד, שינה, מטבחים, חדרי אוכל, משרדים, מחסנים, מגורים ואולם כנסיה. אגף צפון מזרחי ניבנה במיוחד עבור יתומים ארמנים פליטי הטבח הראשונים שבוצע בעמם בשנות ה-90 למאה ה-19 בקווקז וחולצו לירושלים. מגדל הפעמונים בחזית הייצוגית של הבניין, מהווה את סמל המוסד לדורותיו. על מרפסת התצפית עמד הקייזר הגרמני וצפה על ירושלים, בביקורו הנודע במוסד (1898). למגדל חדר לשלושה פעמונים, שעון מכני וכיפת ברזל מתועשת בסגנון "בארוק" דרום גרמני- פריט ארכיטקטוני נדיר, שיוצר בביח"ר פרוסי וכוללת כליא ברק. כתובות מיוחדות חקוקות בגרמנית בערבית בגמלון המשולש ועיקרן- שם המוסד בערבית ובגרמנית, ציטוטים מהברית החדשה וסמל המוסד- העיטור הפרוטסטנטי הקלאסי- "הכבש עם הדגל".

